

KRISTINA
OKSENBERG
KARAĐORĐEVIĆ

Kraljevska
DINASTIJA

POVRATAK KUĆI
PORODICE
KARAĐORĐEVIĆ

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Christina Oxenberg aka Kristina Karađorđević

ROYAL DYNASTY

The Karadjordjevic Family's Long Journey Home

Copyright © 2015, Christina Oxenberg

Translation copyright © 2015 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ovu knjigu posvećujem
Karadžorđu
i svim njegovim potomcima,
a posebno mojoj prelepoj, hrabroj i bezvremenoj majci
Njenom kraljevskom visočanstvu princezi
Jelisaveti Karadžorđević.*

Divno je što je moja rođaka
Kristina Oksenberg Karađorđević
tako vešto istražila i sačinila izuzetnu
pripovest o našoj porodici.
Ova knjiga ispisana je s ljubavlju i ponosom.
Od srca joj čestitam.
*Njegovo kraljevsko visočanstvo
princ Aleksandar od Srbije*

Sadržaj

PREDGOVOR:

Mit o princezi 11

UVOD:

Srbija, zašto sada? 13

PRVO POGLAVLJE:

Njegovo kraljevsko visočanstvo knez Pavle
od Srbije (prvi deo) 31

DRUGO POGLAVLJE:

Njeno kraljevsko visočanstvo princeza Olga
od Grčke i Danske 57

TREĆE POGLAVLJE:

Njegovo kraljevsko visočanstvo knez Pavle
od Jugoslavije (drugi deo) 89

ČETVRTO POGLAVLJE:

Đorđe Petrović zvani Crni Đorđe – Karađorđe. . . . 114

PETO POGLAVLJE:

Njegovo visočanstvo knez Aleksandar Karađorđević. . 149

ŠESTO POGLAVLJE:

Njegovo kraljevsko visočanstvo knez Arsen od Srbije i Jugoslavije	162
--	-----

SEDMO POGLAVLJE:

Kneginja i grofica Aurora Pavlovna Demidova di San Donato	174
--	-----

OSMO POGLAVLJE:

Njegovo veličanstvo Petar Prvi, kralj Srba, Hrvata i Slovenaca	186
---	-----

DEVETO POGLAVLJE:

Njegovo veličanstvo Aleksandar Prvi, kralj Jugoslavije	204
---	-----

DESETO POGLAVLJE:

Njegovo veličanstvo Petar Drugi, kralj Jugoslavije, i Njegovo kraljevsko visočanstvo princ Aleksandar od Jugoslavije i Srbije.	218
--	-----

POGOVOR:

Potomci	251
-------------------	-----

<i>Izjave zahvalnosti</i>	263
-------------------------------------	-----

<i>O autorki</i>	267
----------------------------	-----

PREDGOVOR

Mit o princezi

Sve devojčice na svetu sanjare o tome da budu princeze. Sasvim je razumljivo što zamišljaju kako nose najlepše haljine, kako im se udvaraju najpoželjniji mladići, kako im ugađaju u mermernim palatama, kako žive u nezamislivoj raskoši. Zašto i ne bi sanjale o tome? Ipak, trebalo bi da su i oprezne, i da uvek imaju na umu da se ispod te sjajne površine pružaju vene strašne osvetoljubivosti. Iza slave leže gomile iskasapljenih leševa, povešana ili posečena braća suparnici i nemilosrdno ustreljeni kolebljivi očevi.

Rodonačelnik dinastije o kojoj ovde govorim skončao je strašnom smrću: glava mu je odsečena i poslata sultanu u Istanbul. Sve to događalo se kako bi jednog dana deca Srbije živela u miru, bez ugnjetavanja Turaka i njihovih vazala, uz učtivo zatašku krvavu i mračnu prošlost. Iz planinskog gejzira izlile su se prve kapljice potoka, pa sve veće reke potomaka, koja je na kraju stigla i do mora. U tom moru civilizovanog života njegovi potomci postali su estete i uzvišeni pokrovitelji umetnosti.

Gledam filmske snimke kralja Aleksandra Prvog 1934. godine u Marselju. Vrlo elegantan, u svečanoj uniformi, vozi se u otvorenom automobilu. On je u zvaničnoj poseti; smeši se okupljenom građanstvu koje ga srdačno pozdravlja. Vidno je radostan. Zatim ga metak pogađa u glavu, glava mu pada u stranu, krv mu curi niz vilicu – mrtav je. Ovaj snimak gledala sam preneraženo. Nije to baš lep način upoznavanja sa srodnikom.

Kako je takva dinastija nastala?

Kristina Karadžorđević Oksenberg, 2015.

UVOD

Srbija, zašto sada?

Uprkos tome što sam istraživala prošlost moje srpske porodice Karađorđević i stekla ogromno poštovanje i divljenje prema svemu što je postigla, namera mi nije da se zadržavam na tih prohujalih dve stotine godina. Duboko im se klanjam, urezala sam ih u pamćenje s dubokim poštovanjem, i njihove životne priče ispričaću u ovoj knjizi najbolje što umem.

No, moj pravi cilj je da pogledam napred. Moja želja i moja nada jeste da u ime te prošlosti pronađem način da ja sama, ali i moji vršnjaci, i drugi članovi porodice Karađorđević, nastavimo tradiciju služenja zemlji Srbiji, tradiciju pomaganja nevoljnima kao i pružanja podrške naučnicima i umetnicima kojima naša zemlja obiluje. Moje vizije odnose se na sadašnjost i na budućnost. Klanjam se prošlosti, ponizno saginjem glavu pred precima, ali i ponosno koračam napred, u dvadeset prvi vek, ruku podruku sa Srbijom. To je moja najiskrenija želja i namera. Molim vas, pridružite mi se u ovom poduhvatu.

* * *

Čitavog mog života neočekivane okolnosti i obrti slali su me na razne strane sveta. Zašto sada Srbija? Možda zbog toga što sam tokom prve polovine života pokušavala da saznam više o svom ocu, i oporavljala se od trauma koje sam pritom zadobijala. Sada, na polovini svoga veka, odlučila sam da ostatak života provedem proučavajući majčinu stranu, srpsku stranu. Tako ću, valjda, zaokružiti sve! Nikada se na to ne bih odlučila smišljeno da mi dobra sreća nije u krilo spustila korpu punu svetlucavih darova. Među tim darovima je i moja sopstvena grobnica u porodičnom mauzoleju u Topoli, u centralnoj Srbiji, brdovitoj oblasti gustih topolovih šuma i najslađeg vazduha. Kada kucne moj čas, svečano će me odenuti i na svoje poslednje putovanje krenuću na Oplenac.

Ja sam po rođenju Amerikanca, rodila sam se u Njujorku, na severoistočnoj strani ostrva Menhetn. Čitavog života toj činjenici pridavala sam veliku važnost. Postepeno sam, kao i svi potomci useljenika rođeni u Sjedinjenim Američkim Državama, saznavala da postoji prošlost, da postoji priča, ali i da se svako svojski trudi da tu priču zaboravi, da je izbriše. Svojestveno je Amerikancima srednjih godina, u koje i sama zalazim, da posle godina traganja po zemlji, u nadi da su odgovori blizu, podignu pogled s tla pod nogama, zatrepću pred sjajem i veličinom sveta i u potragu za objašnjenjima krenu po horizontu koji se pruža daleko izvan sveta kakav ljudi vide – u svet prošlosti. Jednako je česta pojava da Amerikanci istraživanje otpočinu postavljajući pitanja roditeljima, dedama i babama, i otkriju da su oni odlučili da sve zaborave. U mnogim

slučajevima babe i dede, ako su se prvi iz porodice ukrkali na nesigurne brodove i krenuli preko neobuzdanog i bezdušnog Atlantskog okeana, nisu nikad ni naučili engleski i ne mogu da razgovaraju s unucima. Oni se odriču svog verskog nasleđa, prikrivaju svoje poreklo, a jedino što im je možda dragoceno jesu recepti omiljenih jela. To „pranje porekla“ toliko je temeljno, a informacije toliko sterilisane da istraživač najčešće odustane od potrage pre nego što je zaista i započne.

Moja prijateljica i profesionalni fotograf Li Hani Vogel često kaže: „Kad bih pokušala da istražim korene svoje porodice, naišla bih na slepu ulicu negde u Bronksu, i to bi bio kraj.“

Potpuno sam svesna i veoma zahvalna što je moj položaj jedinstven. Umesto da gnjavim ćutljive rođake koji spokojno govore: „Došli smo odnekud iz Rusije, to je bilo davno, ne zapitkuj previše, uzmi još malo supe“, ja mogu da na internetu istražim prošlost svoje porodice, bar majčinu stranu. To je za Amerikance čist luksuz, koji sam ja tek počela da koristim.

A šta mislite šta su Amerikanci? Pitam vas ovo zato što na putovanjima po inostranstvu često nailazim na neprijateljstvo i osudu. Zato želim da pitam: Šta su Amerikanci, po vašem mišljenju? Mislite li da oni nastaju sami od sebe?

Ja ću vam reći šta su Amerikanci. Oni su potomci ljudi iz čitavog sveta, oni su izgubljena unučad vaših predaka i – ne znaju ko su. Oni su ljudi bez korena. Nemaju lični

identitet. Sele se često jer ih ništa ne vezuje ni za jedno mesto. Zbog toga opsesivno pitaju jedni druge: „Odakle si?“, a u odgovoru uvek navedu grad i saveznu državu. No, suština pitanja mnogo je zamršenija nego što shvataju, a tačan odgovor ne znaju: Amerikanci ne znaju ni ko su ni odakle su. Zato oni stvaraju sami sebe, kuju svoje identitete na licu mesta, kao da im je nekim čudom nakovanj pao tik pred noge. Amerika je ogromni eksperiment. Mnogi su imali izuzetne koristi od toga eksperimenta, dok se, po mišljenju drugih, taj eksperiment ne odvija najbolje.

Nikada u životu nisam bila u Srbiji, da bih u leto 2014. godine otputovala u Beograd kako bih prisustvovala prijemu. Naravno, to jeste bio dugačak put zbog jedne zabave, ali pridobile su me okolnosti. Prijem je organizovan u čast povraćaja imanja koje je mojoj srpskoj porodici oduzeto kada je proterana iz zemlje, pre toliko godina. Porodica je, očigledno, tada izgubila daleko više od imanja – izgubila je otadžbinu. Svi mi smo od tada lutalice.

Kada je sadašnja vlada (2014. godine) vratila ovo imanje mojoj majci i njenom bratu princu Aleksandru, to je za nas bio veoma važan događaj. Prva istinska dobrodošlica kući, posle više od pola veka progonstva i, da – pretnji smrću. Članovi porodice Karadorđević iz čitavog sveta okupili su se u Beogradu u leto 2014. godine, magnetski privučeni, i smesta su se međusobno povezali – prvi put i zarad istog cilja. Odmah smo se i prepoznavali jer svi veoma ličimo. Bio je to vrlo radostan događaj.

Ja sam napola Srpkinja. Rođena sam u Njujorku, odrastala sam u Engleskoj, pa zato govorim s neobičnim naglasakom. Amerikanci pretpostavljaju da sam Britanka, ali ja nemam ni kapi engleske krvi, i čitavog života, u Americi,

moram jednako da ponavljam da, uprkos svom luckastom naglasku, „Ja nisam Britanka!“ (što rado izgovaram onako kako je Nikson rekao: „Ja nisam lopov!“). Pravi Britanci pak ne misle da sam jedna od njih, nego mi govore da je moj naglasak „američki naglasak koji mogu da razumeju!“ Zbog toga nikada nisam osećala da negde pripadam, a to su pojačavale reakcije drugih ljudi. Nebrojeno puta Amerikanci su me pitali: „Odakle ste?“, ja sam odgovarala: „Iz Njujorka“, a oni su kroz smeh uzvraćali: „Nemoguće! Ne s tim naglaskom!“ Nije prijatno kada vas potpuno nepoznate osobe prekorevaju zbog naglaska, i to je uvek pojačavalo moj osećaj da nemam korene. Na kraju krajeva, znam da sam se rodila u Njujorku, ali mi niko ne veruje, i znam da sam napola Srpkinja, ali nikada nisam bila u Srbiji. Tapiserija mog života je rasparana, iskrzana. Loša strana toga je što sam se čitavog života, gde god da se nađem, osećala kao tuđinka, a dobra je to što mi je svuda jednako prijatno. No, dokaz dubokih korena ove zbunjenosti jeste činjenica da nigde nisam živela dugo i da se nikada nisam vraćala tamo gde sam nekada živela, nego sam uvek išla napred. Mada, sada kad razmislim, uviđam da zapravo i nisam išla napred, nego u stranu. Ovo istraživanje Srbije i sklapanje pripovesti o porodici Karađorđević najzad je prvi istinski korak napred.

Čitavog života postavljali su mi pitanje koje sada sve više kida moje inače skromno strpljenje, posebno zato što je dosadno beskrajno ponavljati jedan isti razgovor. Evo kako on obično teče (zamislite bučan zadimljen bar):

Odakle ste?

Iz Njujorka.

Ne, niste!

Vi bolje od mene znate odakle sam?

Ali, imate naglasak!

Mora da ste muzičar kad vam je sluh tako prefinjen.

Iz Australije?

Ne.

Iz Južne Afrike?

Ne.

Iz Kanade?

Ne.

S Novog Zelanda?

Ne.

U redu, predajem se. Odakle ste?

Rekla sam vam pre sat vremena, dođavola. Ja sam iz Njujorka. Rođena sam u Njujorku. Da vam poka-
žem pasoš?

Ali, govorite s naglaskom?

Ja sam dete Jevrejina iz Bruklina i princeze iz Srbije.

Molim?

Molim?

Molim?

Molim?

A gde je taj Sibir?

Na nekom dubljem nivou ovaj mučni i predvidivi razgovor tišti me jer me podseća da zaista nemam dom: Zašto me niko ne prihvata i zašto uvek moram da dokazujem svoj identitet?

Kada sam cariniku na beogradskom aerodromu „Nikola Tesla“ pokazala pasoš, on je podigao pogled i rekao mi: „Znam ko ste vi.“ Zapanjila sam se. To mi se nikada do

tada nije dogodilo. Upitala sam ga: „Zašto mi ne poželite dobrodošlicu kući?“ Odgovorio je: „Dobro došli kući!“ To je za mene bio početak novog života.

Kad sam Srbima govorila da mi je to prvi dolazak u otadžbinu, pitali su me: „Zašto ste toliko čekali?“ Nesigurno i s oklevanjem odgovarala sam: „Zbog politike, možda“, ali kad sam bolje razmislila, shvatila sam da zapravo ne znam zašto. Čitavog života osećala sam da nemam korena. Delimično za to krivim i svoju osetljivost na stradanja svoje porodice – nisam želela da oprostim zemlji koja je svirepo ranila meni drage ljude. Silno sam se kolebala jer Srbija nije zemlja koju sam želela da posetim kao turista. Čekala sam dugo, s dobrim razlozima, a onda je stigao poziv za prijem. To mi je delovalo dolično. Kupila sam povratnu kartu za petodnevni boravak.

U početku su me mučile sitne brige, na primer kako ću doći na zabavu, hoće li mi se haljina suviše zgužvati u koferu i da li ću moći da naučim poneku srpsku reč. Prva dvadeset četiri sata omamljeno sam posvetila spavanju u divnom savremenom hotelu u centru Beograda i korišćenju usluga u sobi. Vrhunac posete, sam prijem, bio je čaroban i više nego vredan dugog putovanja. Bilo mi je veoma drago što sam došla. Sa mnom su bili moj saputnik, bivši američki diplomata Henri Bišarat, i Raško Aksentijević, moj prvi prijatelj Srbin kog sam upoznala dok sam živela u Ki Vestu na Floridi. Raško se slučajno zatekao u Beogradu u to vreme, pa smo sve troje zajedno otišli na prijem, i divno se proveli, svako na svoj način. U sali sam videla neke ljude, nepoznate, ali znala sam ko su jer su nam lica slična i imamo iste prodorne tamne oči. Išla sam naokolo i ponavljala: „Vi ste sigurno Karađorđević!“

Nijednom nisam pogrešila, pa smo se upoznavali, raspetljavali zamršene mreže pokojnih stričeva, tetaka, dedova i baba, i neobuzdano se radovali što smo se pronašli. Nikada nisam bila okružena tolikim rođacima, i silno sam uživala. Do tada sam znala samo da sam sporedni član nečije tuđe porodice, dobrodošli gost, ali ništa više od toga. Oduvek sam se osećala izdvojeno i zapažala da, za razliku od drugih ljudi, ne osećam onu toplu i tesnu porodičnu povezanost, da nikada nisam pozvana da se priključim, da stupim u nečiji krug. O tome nikada nisam pričala, ali sam to osećala. Te večeri u Vili Olga bilo je mnoštvo mojih rođaka; jedva da smo čuli jedni za druge, ali mogli smo da se prepoznamo i u toj gužvi. Jatili smo se poput ptica, sasvim prirodno, i uverena sam da ćemo ostatu u vezi. To veče bilo je prekretnica za sve nas, veoma zakasnela, i više nego neophodna. Dolazak u Srbiju bio je toliko sveobuhvatno bitan da u to vreme gotovo da i nisam u potpunosti pojmla koliko. Na prijemu smo se rukovodili čistim nagonom, nekom vrstom neporecivog genetskog modela. Tek kada sam se vratila u Ameriku, počela sam polako da shvatam značaj svoje kratke posete, kao i da sam za sada s Amerikom završila. Želela sam da budem u Srbiji. Morala sam.

No, još tokom te posete, dan posle prijema, moj prijatelj Raško odlučio je da mi pokaže Beograd. Raško je iz Kragujevca, najvećeg grada Šumadije, odakle su i moji preci. On je rođeni istoričar i poveo me je u temeljan obilazak srpske prestonice. Pokazivala sam mu lepa zdanja i pitala: „Mogu li ovde da živim?“, a on bi, na primer, odgovarao: „Ne, to je Studentski kulturni centar.“ Dopadalo mi se sve što sam videla. Počela sam da mislim kako bi trebalo

da ostanem duže. Čitav dan upoznavała sam se sa svojim precima. Zgradu po zgradu, statuu po statuu, spomenik po spomenik. Njihov značaj ostavljao je dubok utisak na mene i pomišljala sam kako želim tu da provedem mnogo više vremena.

Moji rođaci, Njegovo kraljevsko visočanstvo princ Aleksandar i princeza Katarina, te nedelje nisu bili u Beogradu, ali su vrlo ljubazno unapred uredili da toga popodneva obidem Dvorski kompleks na Dedinju. Povala sam sa sobom Henrija i Raška, i čim smo automobilom prošli između vojnika s puškama, kroz visoku kapiju, i krivudavim putem krenuli između ogromnih borova udišući slatki mirišljavi vazduh, svi smo ućutali. Obišli smo dvorove i svako je video ono što mu je najznačajnije. Henri i Raško neprestano su fotografisali, a ja sam zurila u predmete i sobe o kojima sam slušala od detinjstva, u prizore za mene mitskih razmera.

Soba u kojoj je rođena moja majka. Zнала sam za tu sobu, slušala sam o njoj čitavog života. Život moje majke bio je neprestano lutanje u pogrešnim pravcima. Rodila se u palati. Imala je ličnog telohranitelja. Bila je mala princeza. A kada su joj bile četiri godine, u uzrastu kada deca stiču svest, njeni roditelji upali su u metež koji je onda zahvatio i nju i njenu dadilju. Njen telohranitelj morao je da ostane u drugačijoj Srbiji. Završiće u zatvoru zbog službe mojoj porodici. Novi režim će ga kazniti, postaće on jedna od brojnih žrtava Titovog režima. No, moja majka to nije znala, bila je mala i sigurno je kao u nekakvom transu kad je njena porodica krenula u dugu pustolovinu, kroz raznolike predele, praćena strahom. Verovatno je shvatila da se sve izmenilo tek kada su odjednom završili

u Africi, gde je za kućnog ljubimca dobila mungosa kog je zavolela. No, život kakav je do tada poznavala završio se iako će ona tek mnogo godina kasnije, i to samo donekle, shvatiti šta se to dogodilo. Ja sam detinjstvo provela uglavnom u Londonu, i često sam slušala majku kako priča o kući u kojoj se rodila, o ovoj palati koju smo svi zvali Beli dvor. To su bile i naše prve srpske reči, iako su za nas bile samo ime. Tek pedeset godina kasnije shvatila sam da to ime nešto i znači. Ispostavilo se da znači! Sjajno! Znala sam za tu kuću, za tu palatu, i znala sam da je u njoj soba u kojoj se rodila moja majka. To joj je sigurno mnogo značilo, inače to ne bi ni spominjala, a ona je o toj sobi pričala toliko često da sam zanemela kad sam je videla svojim očima. Prožela me je jeza. Stajala sam na pragu i gledala. Zurila sam u prigušene plave tonove sobe. Taj prizor značio mi je bezgranično mnogo i pobudio silna osećanja. Ova soba u koju nikada u životu nisam kročila, ali koju sam dobro poznavala, deo je mog detinjstva koliko i majčinog, jer je ona o njoj zaista često pričala. Jednostavne reči održavale su prošlost u životu, onako kao što Nikos Kanzancakis kaže da mrtve održavamo u životu govoreći o njima.

Kada obilazi Beli dvor, posetilac prvo stupi u foaje od mermera prigušene svetle boje, ukrašen ogledalima i zastavama, a zatim u kvadratno predvorje sa staklenom tavanicom. S obe strane zavojita stepeništa vode ka unutrašnjem balkonu sprata, s kog silazak u svečanoj odeći sigurno izgleda spektakularno. Središnja tačka ove prostorije je veliki kamin iznad kog se nalazi veliki portret kralja Petra Prvog. Pod je popločan crnim i belim mermernim rombovima, svaka ploča velika je kao slonovo stopalo, a visoke zidove krase portreti predaka, među njima i portret

moje prelepe bake, kneginje Olge. Tu sliku nikada pre nizam videla. Baka je na njoj mlada, ima dvadesetak godina, obučena je u zelenu haljinu, u skladu s očima, i ne nosi nikakav nakit; to je skromna verzija te velike dame. Ispod jednog stepeništa je crni koncertni klavir. Lako sam zamislila dedu kako sedi za klavirom, izgubljen u zvucima lepote koji se odbijaju od mermernog poda i staklene tavanice, okružen slikama Tintoreta, Kanaleta i drugih starih majstora, koje je s ljubavlju i pažnjom pronalazio i kupovao. Sigurno nije ni sanjao, svirajući klavir, verovatno Šopenova nokturna, da će mu jednog dana sve to biti oteto.

Henri je fotografisao metodično. Raško se izbezumio kad je video jedan top koji je znao iz školskih udžbenika. A ja... Pa, ja sam sve gledala, sve upijala, i utisak me je omamio. Za mene je svaka sitnica bila izuzetno važna. O palati se brine nekoliko radnika, oni zimi skidaju slike sa zidova da ne bi povukle vlagu, a ja sam se rukovala s njima i rekla im da im zahvaljujem u ime svog dede.

Moja prva poseta otadžbini prošla je za tren oka. Osva-
nuo je petak, poslednji dan, ali moj let je bio tek uveče, pa sam odlučila da posetim Željku Milanović, svoju prijateljicu s Fejsbuka, makar samo da bih joj dokazala da greši što mi godinama govori da ne veruje da ću ikada doći. Iskreno rečeno, nisam znala kada će to biti, iako sam bila uverena da ću jednog dana doći. I evo, dogodilo se. „Operacija Srbija“ do tada se pokazala prilično lakom: idi na prijem ako možeš, poseti prijateljicu, vrati se kući i sve to opiši u blogu. Tako sam mislila dok nisam stigla, a onda su mi naočnjaci brzo spali i zbunjeno sam razrogačila oči. Moja radoznalost rasla je sve brže, kao na ubrzanom snimku, i želela sam da ostanem.

U petak ujutru Henri i ja unajmili smo automobil s vozačem i odvezli se u posetu mojoj prijateljici s interneta, devojci s kojom sam se godinama dopisivala. Vozili smo se oko sat vremena pored talasastih zelenih polja, ambara, brda i drveća punog svraka. Postepeno smo se uspeli u zlatnim suncem obasjana brda obrasla tamnim topolama. Okolina mi se svidela, a onda sam shvatila da i dalje ne znam gde Željka živi, čak ni u kom pravcu se vozimo.

Godinama sam joj obećavala da ću jednog dana doći u njen rodni grad, da ću se pojaviti i pozdraviti je uživo. Godine su prolazile, moji planovi su se rastezali i menjali, a ona je bila vrlo strpljiva i puna razumevanja, mada mi je i stavljala do znanja da zapravo ne očekuje da ću ikada doći. Uza sve to, bila sam na pretovarenoj emotivnoj pokretnoj traci, koja me je dovukla ovamo polako, sasvim polako, kao kad se rastopljeni metal izliva u kalup.

No, ipak sam došla i, po dogovoru, sastale smo se na Oplencu. Ugledale smo se i posle trenutka oklevanja potrčale jedna drugoj u zagrljaj, i pozdravile se. Željka je u početku bila pomalo uzdržana, očigledno omamljena, a možda i malo pripita. Rekla mi je da se toliko unervozila da je malo nedostajalo da uopšte ne dođe.

„Zašto?“, upitala sam je.

Zato što nije očekivala da ćemo se zbilja videti!

Onda smo se smejale, ponovo sam je zagrlila, šetale smo i pričale. Željka izvrsno govori engleski, piše mi duga pisma. Na svoju sramotu, ja srpski ne znam.

Željka je pametna, mudra i veoma duhovita. Tokom dugogodišnjeg dopisivanja više puta mi je pričala da je,

dok je moj rođak princ Tomislav živio u blizini, često s njim odlazila u duge šetnje prelepim mirišljavim topolo-
vim šumama. Znala sam princa Tomislava iz detinjstva u Engleskoj. Nikada nisam sasvim shvatila u kakvom smo tačno srodstvu on i ja, moje detinjstvo bilo je toliko zbrkano da sam digla ruke od pokušaja da se u tome razaberem. Sećam se Tomislava kao visokog čoveka zastrašujuće oštih jagodica, ali pamtim i njegovu toplinu i blagost. Sećam se da mi je bio drag. Pamtim njegovu kći Katarinu. Jednako pamtim svoju zbunjenost što mi je on rođak s nejasne srpske strane a ipak živi u Kentu, u južnoj Engleskoj, na farmi. Pamtim da je nosio blatnjave gumene čizme. Ništa nisam razumela. Moje uspomene izbledele su do boje sepije, i slike se često preklapaju. Moj život u međuvremenu nije postao ništa jasniji, a mnoge ljude usput sam pogubila. No, sada se mnogi od njih, ili njihovi potomci, polako pojavljuju. Kao da je otvorena vremenska kapsula!

Nisam bila sigurna da li Željka i ja mislimo na istog Tomislava zato što nikako nisam shvatala kako se našao i u mom i u njenom životu. Jednostavno, nisam mogla da razumem.

Tu je bilo i pitanje porodične grobnice na Oplencu, koju Željka redovno posećuje. Ona mi je prva objasnila da je to mauzolej porodice Karađorđević i da i mene tamo čeka mesto! Rekla mi je da kripta nije u njenom mestu, nego nešto dalje. Ja uglavnom nisam ni znala gde sam: zavrтели su me i pustili da lebdim u bezvazdušnom prostoru.

„Želiš li da vidiš kriptu?“, upitala me je Željka. Tada sam se prvi put susrela s brojnim rođacima, od kojih za

neke nisam ni čula! Neki mi pak nedostaju, na primer deda i baka. Onda su mi navrle suze odnekud iz dubine srca, i rastopila sam se.

„Želiš li da vidiš porodični muzej? Ti znaš da je Karađorđe odavde“, rekla mi je Željka. Morala sam da joj priznam da to nisam znala.

Odvela me je u kriptu, u muzej, u kraljev vinski podrum, u kom sam na poklon dobila sanduk vina. „Znaš“, rekla mi je Željka, „Šumadija je Karađorđeva postojbina. Ovo je tvoj dom. Vidi, tvoje ime je na porodičnom stablu.“

I zaista, našla sam svoje ime odštampano na plakatu okačenom na zid u predvorju muzeja. Ovde, u zemlji u kojoj nikad nisam bila, daleko od svih mesta na kojima jesam boravila, našla sam svoje ime. Na zidu. To je na mene ostavilo neizmeran utisak.

Na Oplencu, pred porodičnom crkvom, ogromnim vizantijski raskošnim zdanjem ukrašenim mozaicima, Željka je sela na klupu i rekla mi da će zapaliti cigaretu i ostaviti me samu. „Hajde“, rekla je, „čekaću te ovde. Moraš to da doživiš sama.“

U porodičnoj kripti vodič mi je navodio imena svih preminulih članova porodice i upoznao me s mojim srpskim poreklom. Otkrila sam da o tome ne znam gotovo ništa, a da je ono malo što znam pogrešno. Ovo predavanje ličilo je na ulazak u alternativni svemir. Ispostavilo se da ne znam ni ime našeg rodonačelnika, a kamoli čime se proslavio, ko su mu potomci i u kakvom smo tačno srodstvu.

Bila sam čula za Karađorđa, osnivača dinastije, ali pokazalo se da je ono što sam mislila da znam – potpuno netačno. Nisam znala da mu je pravo ime bilo Đorđe

Petrović. Ukratko, odrastao je u feudalnoj Srbiji osamnaestog veka i stekao ugled čoveka koji ne strepi od vlasti. Njegovi protivnici podsmevali su se njegovoj tamnoj puti koristeći tursku reč za crno („kara“), pa su mu nadenuli nadimak Crni Đorđe ili Kara Đorđe. Taj nadimak stekao je, međutim, pohvalno značenje i on je postao – Karađorđe. Njegovi potomci uzeli su prezime Karađorđević, i tako je nastala dinastija Karađorđević, srpska vladarska kuća.

U muzeju sam videla Karađorđevu odeću i oružje – bodeže, puške i sablje. Čula sam priče o njegovoj nemilosrdnosti, vojničkoj darovitosti i teškoj naravi u doba mira. Bio je rođen za ratnika. Priče o tome da je ubio oca i brata dalje su podsticale moju znatiželju. Nisam znala ništa od svega toga, ali zvuk mi se dopadao. Svideo mi se nedostatak licemerja. Osetila sam se izuzetno ponosnom na ovog čoveka koji je postigao toliko da ga narod Šumadije i danas duboko poštuje. Njegove slike vise na svim zidovima. Zavrtelo mi se u glavi od počasti što sam tamo kao njegova predstavica.

Na kraju smo svratili u bar u kom Željka radi jer joj niko nije verovao da sam joj prijateljica. Godinama je društvu pričala da se poznajemo, a oni su je nazivali pijanom ludom. Zato sam morala da im se prikažem. I na zidu tog lokala visi Karađorđev portret; pokazala sam ga, spustila ruku na srce, nasmešila se vlasniku i klimnula mu glavom. Pomoglo je to što slučajno dosta ličim na Karađorđa, samo umanjenog. Vlasnik se vidljivo prenerazio.

Ali ne više od mene, prepune brojnih novih informacija i zamisli. Kad sam saznala da je Karađorđe pobio dosta ljudi, nije me obuzeo užas nego nešto sasvim suprotno. Činilo mi se da osećam nekakvu povezanost s njim.

Potajno sam, obuzeta grižom savesti, dugo podozrevala da bih, da sam muško, verovatno završila u zatvoru – zbog ubistva. Saznala sam i da se Karađorđe hranio veoma skromno, baš kao i ja, i ponovo sam osetila povezanost. Bio je jednostavan, titule i odlikovanja nisu ga zanimali. Bio je hrabar, dosledan i pravičan, a ja sebe, možda s pravom a možda ne, takođe smatram takvom.

Postepeno sam shvatila zašto se Tomislav 1991. godine preselio iz Kenta ovamo, u šumadijsko mesto Topolu. Ovo nije neka nedodžija, nije on došao ovamo da bi se skrivao. Ovo je dom. Engleska je bila progonstvo. Ja sam rođena u Njujorku, odrastala sam u Engleskoj, od detinjstva sam slušala i govorila brojne evropske jezike. Sve osim srpskog. Svi mi Karađorđevići rasli smo širom sveta, i nismo imali dodira jedni s drugima.

A Željka je s Tomislavom išla u šetnje. Čudno, ta devojka bila je, eto, veza između nas. No, nisam sasvim razumela kako su se upoznali ni zašto su išli u šetnje sve dok nisam otišla u Topolu, u kojoj Željka živi, i videla mesto iz kog je potekla moja porodica.

Otišle smo u Topolu i ručale u predvorju restorana jedinog hotela u gradu. Polako sam shvatila da je Željka moja. Došavši kod nje nabasala sam na izvor reke dinastije Karađorđević. Stidim se da priznam, ali kući sam eto stigla srećnom igrom slučaja.

Prvi put u životu sam se zainteresovala: Ko je bio taj Karađorđe? Ko je bio taj nemilosrdni ubica i utemeljitelj zemlje? Bilo je vreme da to saznam.

Razmišljala sam i o tome kuda je krenuo moj život, i iznenada shvatila da sam u gotovo svakom pogledu upravo stigla na odredište.

Sve ovo otvorilo je nova pitanja. Poslednjeg dana te kratke posete najzad me je sve savladalo, i mnogo sam plakala. Bile su to, zapanjila sam se, suze olakšanja. Osećila sam ko bih mogla biti, posle toliko vremena, pitanja i selidbi. Već sam znala da ću uskoro ponovo doći, da imam još toliko toga da otkrijem.

Želela sam da saznam više o Đorđu Petroviću, osnivaču moderne Srbije. Priču o tome svi Srbi znaju, slušaju o tome od osnovne škole. No, za sebe i sve one koji ne poznaju istoriju Srbije, iznosim činjenice kako sam ih pronašla. S omamljenošću kakva obuzima čoveka kad zuri u svoj odraz u ogledalu, što sam više istraživala svoje slovensko poreklo, sve više sam opažala sitnije pojedinosti i otkrivala nove slojeve priče.

S ovog putovanja vratila sam se kući i zaključila da se moj život u Ki Vestu iz temelja promenio. Florida više nije bila kraj putovanja, nego samo još jedan živopisni vidikovac na putu nekuda drugde. Zaljubila sam se. U Srbiju. Postala sam zavisnica. Odmah sam isplanirala kako ću ponovo otići u Srbiju i saznati više o zemlji i o istoriji moje srpske porodice. Plakala sam tokom čitavog puta nazad u Ameriku, ne od tuge, daleko od toga, nego od olakšanja; pročišćujuće slane suze ispirale su godine nesigurnosti. Te suze odnele su me nizvodno, iz čamotinje u nove predele. U moju budućnost.

Dobro sam poznavala baku i dedu. Iako su mi oni u detinjstvu spominjali tu zemlju zvanu Srbija, sve mi je ipak bilo nejasno, kao neka bajka. Moja jedina zaista neposredna veza sa Srbijom bili su baka i deda. Bila sam premlada da ih posmatram kritički, ali ne toliko mlada da ne poštujem njihovu plemenitost, besprekorno ponašanje,

da se ne radujem njihovom smislu za humor i da ih ne volim što su odlučili da budu dobre i tople osobe. Sve što sam o njima saznala tokom ovog istraživanja, samo je produbilo moje poštovanje prema njima. Od njih smo dobijali samo ljubav i nežnost. Na tome im zahvaljujem, divim im se i ponizno se nadam da ću ih u ovoj knjizi dostojno prikazati.

PRVO POGLAVLJE

Njegovo kraljevsko visočanstvo knez Pavle od Srbije (prvi deo)

(27. april 1893. – 14. septembar 1976)

PAVLE KARAĐORĐEVIĆ

Pavle je bio moj deda, a svi unuci zvali su ga Apapa.

Kad mislim na svog dedu, vidim ga u odelu od tvida, s ešarpom oko vrata i sa šeširom na pegavoj proćelavoj glavi, kako polako šeta parkom svoje Vile Demidov i ritmično kucka štapom po tlu. Ova kuća i imanje u Italiji bili su udobno i bezbedno mesto u kom je, u mladosti, provodio leta, i tu se u starosti vratio. Taj čudesni dragulj nasledio je 1955, posle smrti svoje omiljene rođake iz Rusije, tetke Moine.

Dedina tetka Moina, majka njegove sestre, zvala se Marija Pavlovna Demidova, kneginja od San Donata (1877–1955), a izazvala je senzaciju udajom za Semjona Semjonoviča Abamelek-Lazareva (1857–1916). Od tetke Moine Pavle ne samo što je dobio neophodnu

emocionalnu podršku, nego i prva saznanja o lepoti, a s vremenom i sjajno nasleđstvo.

Ova vila bila je dom koji je Pavle voleo i dobro poznao jer je često posećivao tetku, još od ranog detinjstva. Zbog toga je i pravo što je nasleđio to dostojanstveno zdanje, puno dragocenih slika i antikviteta, od srodnice za koju je bio emotivno vezan i kojoj je dugovao mnogo više od ovog materijalnog znaka, ove njene vile pune ovozemaljskih blaga. Naučio je i da voli od Moine i šačice sličnih njoj, koji su se pojavljivali tokom njegovog neveselog detinjstva i darivali mu životvornu toplinu, brigu i naklonost. Iako je, nažalost, 1969. bio primoran da proda ovo veličanstveno imanje – jer je bilo preskupo za održavanje i preveliko za upravljanje – nosio je tetku Moinu u srcu do kraja života. Ona je bila jedan od brojnih anđela koji su prolepršali kroz njegovo uglavnom strogo i hladno bivstvovanje.

Vila Demidov je zgrada u italijanskom stilu, sa masivnim tamnim zidovima od terakote, visokim prozorima zaštićenim tamnozelenim kapcima i nizom ljupkih balkona na spratu. Bašta oko kuće bila je zapravo park, toliko je bila velika, a kroz samu kuću pružali su se široki hodnici, bezbrojne sobe i tajni prolazi. U današnjem svetu vlasnici brojnih zidanih vila u Kaliforniji, na primer, znaju koliko prostorija imaju i ponosno navode te podatke, dok u doba moga dede sobe niko nije brojao niti je razmišljao da vilu procenjuje na osnovu broja prostorija ili nečeg drugog tako prizemnog. Bilo je soba u koje nikada nismo ni ušli, prostorija za posluđu koje na planovima nismo mogli da nađemo. Shvatam sada da je taj svet bio potpuno drugačiji od današnjeg, ali tada niko od nas, pa ni moj deda, nije to čak ni naslućivao.

Deda je posle ručka, bilo sunce ili kiša, prvi polazio u šetnju baštom. Koraćao je polako, sa štapom, uvek u urednom odelu i sa šeširom na glavi, a kada je padala kiša, nosio je i kišobran. Mi smo to zvali baštom, ali bila je ogromna, a zidovi oko imanja gotovo su se gubili u daljini. Deda je koraćao na čelu, bez žurbe i ujednačeno, a nas šestoro unuka trčkaralo je oko njega, napred i nazad, po stazama od sitnog belog šljunka između vekovima starih stabala. Tokom šetnje deda nam je pričao šaljive priče da nas nasmeje, a ponekad i strašne priče, uz jezivo kreveljenje, a mi smo vrištali i bežali. Najviše smo voleli da šetamo stazama što su vodile do gustog zelenog šumarka s ogromnom sivom kamenom statuom na obali jezerceta punog krupnih belih lokvanja. To nam je bilo omiljeno mesto. Tu smo se igrali u velikom kamenom kipu muškarca koji kleči pred jezerom prekrivenim belim lokvanjima i krupnim zelenim listovima na kojima su sedele žabe i strpljivo čekale insekte. Ovaj kip bio je veličine omanje kuće, a pozadi, ispod leđa, da se tako izrazim, imao je vrata. Deda bi nas poveo kroz ta vrata a mi bismo oprezno polazili za njim uz hladno, vlažno i uzano stepenište, puno prašnjavog mirisa paučine i odjeka kreketa davnašnjih žaba. Penjali smo se vijugavim stepenicama sve dok se ne nađemo iza lica isklesane figure. Deda nas je tada pozivao da sednemo u otvore za oči, velike kao brodski prozori, pa smo klateći nogama preko velikih kamenih kapaka gledali zelene predele, uredne vrtove i voćnjake, a gledali smo i dole, ako smo bili dovoljno hrabri i nismo patili od vrtoglavice, u odraze na površini ribnjaka daleko ispod nas, posutog sada sićušnim lokvanjima.

Prvobitnu vilu osmislio je i podigao Frančesko Prvi Mediči, veliki vojvoda toskanski, godine 1581, navodno

da bi zadivio svoju ljubavnicu. Do osamnaestog veka imanje je stajalo napušteno. Veliki vojvoda Ferdinand Treći, rođen u Firenci 1769, ženio se brojnim damama visokog porekla i stekao mnoge zvučne titule – bio je, između ostalog, i knez izbornik Svetog rimskog carstva, kasnije vojvoda od Salcburga, a ta zvanja sticao je i gubio brzinom kojom se kretala istorija toga vremena. No, uprkos brojnim titulama i teritorijama koje je dobijao na upravu, Ferdinand Treći je do smrti, 1824, ostao veliki vojvoda toskanski. Kada je kupio nekadašnje zapušteno imanje Medičijevih, odlučio je da postojeću vilu sruši dinamitom. Iz nepoznatog razloga šut nikada nije očišćen, što je bio veliki dar za mog rođaka Dimitrija i mene, više od stoleća kasnije.

Ovaj veliki vojvoda Ferdinand Treći Habzburg-Lotrigen preuredio je baštu, a onda kao da je izgubio zanimanje za čitavu stvar. Srećom po nas, ostavio je nedirnutu veliku zgradu u blizini prednje kapije velikog parka, zdanje poznato kao Paggeria, odnosno kuća za paževe nekadašnje vile. Godine 1872. ovo propalo i zapušteno imanje kupio je knez Pavle Demidov i preobrazio ga u izuzetno udobnu Vilu Demidov u Pratolinu.

Ova vila, koju porodica naziva jednostavno Pratolino, za moje rođake i mene bila je simbol izvesnog sjaja, s livrerjanim slugama postrojenim da dočekaju ili isprate goste. Bila je takođe i pozornica neobuzdanih igara nas unuka: jurcali smo naokolo, igrali se svim i svačim, vukli jedni druge u majušnim kolicima i skrivali se u stogovima sena koje su radnici za nama strpljivo ponovo denuli. Igrali smo se u prostranim vrtovima i ogromnoj statui zvanoj *Apenino*, koja je za nas bila samo igralište, ali za koju sam